

## Csomó Orsolya

### A Szent Kereszt-ünnepek processziói Zágrábban

A zágrábi processzionálékról szóló írásokban idáig kizárólag a temporale nagyobb ünnepei jelentek meg. Ez alkalommal szeretnénk kivételt tenni, és egy — pontosabban két — ma viszonylag kevésbé ismert sanctorale-ünnep processzióját mutatjuk be.

Csomó Orsolya (DLA) egyházzénész, a Magyar Egyházzenei Társaság titkára, a MTA Zenetudományi Intézetének munkatársa.

A zágrábi liturgia történeti sajátágaival és az elemzésem tárgyát képező forrásokkal két előző körmenetleírásban találkozhattunk: „Virágvasárnapi processzió a zágrábi székesegyházban”, *Magyar Egyházzene* VII (1999/2000) 196–208; „Húsvéti processziók a zágrábi székesegyházban”, *Magyar Egyházzene* VIII (2000/2001) 287–318.

A sanctorale processziói általában kevesebb érdekességet tartalmaznak, mint a temporale nagy ünnepeinek körmenetei. Legtöbbször a misét egy stációs körmenet vezeti be, melyen odafelé úton egy az ünnep matutinumából kiemelt rezponzóriumot énekelnek, a stációnál — mely vagy egy oltár vagy pedig egy másik templom — egy antifónát<sup>1</sup> verzikulussal és orációval, végül visszafelé úton az ünnep vesperásának<sup>2</sup> himnuszát.

Talán némi indoklást igényel, hogy a sanctoraléból miért éppen ez az az ünnep, amelyet kiemeltem a jelen írás témájául. A választás oka egyrészt ezen ünnep (ill. ünnepek) viszonylagos ismeretlensége, másrészt pedig processziójának különlegessége: mind liturgiai elhelyezkedése, mind pedig mozgásai eltérnek a megszokottól.

Amint az a címből is látszik, két ünnep processziójáról van szó, melyek megegyeznek. Miután a mai liturgiában már nem is szerepel két Szent Kereszt-ünnep, talán érdemes néhány szót ejtenünk róluk. A szeptemberi Szent Kereszt-ünnep a IV. században alakult ki Jeruzsálemben. 335. szeptember 13-án szentelték fel a Szent Sír-templomot,<sup>3</sup> és a felszenteléskor mutatták be ünnepeyesen az Ilona császárnő által 325-ben szintén ezen a napon megtalált Szent Kereszt-ereklyét. A májusi Szent Kereszt-ünnep<sup>4</sup> nyugaton alakult ki a VII. században annak emlékére, hogy a perzsák által elrabolt Keresztet visszaszerezték. A nyugati egyház csak a VIII. században vette át keletről a másik Szent Kereszt-ünnepet is, de az átvétel után föl is cserélte a kettőt: májusban ünne-

<sup>1</sup> Az antifóna is zsolozsmából kiemelt tétel, leggyakrabban az újszövetségi kantikumokhoz kapcsolódó antifónák egyike.

<sup>2</sup> Általában mindkét vesperásban ugyanaz a himnusz szerepel, de előfordulhat, hogy különböznek. Ilyenkor legtöbbször az első vesperás himnuszát használják a processzióban.

<sup>3</sup> Ivancsó István: *Etereia útinaplója*. Nyíregyháza 1996. 24–25.

<sup>4</sup> Május 3.

pelték az Ilona császárnő által megtalált Keresztet (Inventio Sanctae Crucis) és szeptemberben a perzsáktól visszaszerzettet (Exaltatio Sanctae Crucis).<sup>5</sup>

Hogyan zajlott e két ünnep processziója a zágrábi székesegyházban? Csak az újkori forrásokra támaszkodhatunk, a középkori összehasonlító források nem tartalmazzák ezt a körmenetet. Már a liturgiában való elhelyezkedése is különleges: az offertórium előtt megy végbe. A szubdiákonus hozza be a sekrestyéből baldachin alatt az aranyba öltöztetett Keresztet gyertyavivők és tömjénezők kíséretében. (A nagypénteki keresztbehozatal ünnepélyességéhez hasonlóan tehát a más ünnepeken csak az Oltáriszentségnek kijáró tisztelettel ruházzák fel a Keresztet.)<sup>6</sup> A *Salve Crux Sancta* himnusz első három versszakát éneklük, az első versszakát refrénként ismételve.<sup>7</sup> A himnusz végén az officiáns megfordul és átveszi a Keresztet, majd megáldja vele a népet. Ezután ugyanő intonálja a mise offertóriumát: *Protege*. Folytatódik a mise, majd annak végétével ismét körmenet következik „a templom falain belül” most már az egész *Salve Crux Sancta* himnusz éneklésével.

## A nyomtatott processzionále szövege (p. 170)

### In festo Inventionis Sanctae Crucis

Sub decursu sacri finito Credo dictoque per pontificem *Dominus vobiscum* et *Oremus*, organum sonat. Progredientem autem subdiaconum presbyterum particulam Sanctae Crucis velo ordinario coopertam ac alio velo ex collo dependente involutam ex sacrario sub baldachino ad altare deferentem praecedunt crucigeri, ceroferarii cum facibus, duo pueri vociferati hymnum *Salve Crux Sancta* cum duobus versibus ut infra decantantes, choro primum versum ubique replicante; thurifferarii item ac demum ipse subdiaconus, quem sequitur decanus collegii in stola et pluviali. Delata vero et thurificata particula Sanctae Crucis, pontifex versa facie ad populum, manibus eandem gestans incipit offertorium cantando *Protege*, ac dando benedictionem prosequitur offertorium, sonante autem organo, accedit clerus ad adorandum, ac osculandum, decano collegii eandem praebente; et fit offertorium.

Finito demum sacro, incensata particula Sanctae Crucis pontifex intonat hymnum *Salve Crux Sancta*, ut infra, tandem instituitur processio cum luminaribus per ecclesiam ad sacrarium prosequendo hymnum.

<sup>5</sup> Mihályfi Ákos: *A nyilóános istentisztelet*. 4. ed. Budapest 1933. 161; R.-J. Hesbert (ed.): *Antiphonale missarum sextuplex*. Róma 1935. LXXXII–LXXXIII. Hesbert nem különíti el ilyen egyértelműen a két ünnepet.

<sup>6</sup> Az MR 191 ceremóniáléja szerint a Szent Kereszt-ereklyéjét hordozták körül.

<sup>7</sup> A verseket gyermekek éneklük.

VII-104	MR 108	II.a.25.	MR 191	II.a.31.	Rkp 158
In festo Inventionis Sanctae Crucis processio fit hoc modo. Absoluto in missa ante offertorio <i>Dominus vobiscum</i> et dicto <i>Oremus</i> , exeant de sacrario processionaliter umbella obumbrati subdiacono crucem gestante precedentibus cereis et thuribulo cantent tres versus hymni infrascripti eundo ad maius altare choro semper repetente primum versum. Quibus finitis officians accepta cruce reverenter de manibus subdiaconi signet populum incipiendo offertorium <i>Protege</i> et sic pergat in sacrificio. Absoluto sacro fiat processio intra parietes ecclesiae cantando hymnum.	In festo Inventionis Sanctae Crucis fit processio absoluto in missa ante offertorio <i>Dominus vobiscum</i> et dicto <i>Oremus</i> exeant de sacrario processionaliter umbella obumbrati subdiacono presbytero auream crucem gestante precedentibus ceroferariis et thuribulo, cantent pueri tres versus hymni infrascripti eundo ad maius altare choro semper repetente primum versum. His finitis officians accepta cruce reverenter de manibus dicti, signet populum incipiendo offertorium <i>Protege</i> et pergat in sacrificio. Quo finito peragatur processio intra parietes ecclesiae cantando sequentem hymnum.	In festo Inventionis Sanctae Crucis fit processio, absoluto in missa ante offertorio <i>Dominus vobiscum</i> et dicto <i>Oremus</i> exeant de sacrario processionaliter umbella obumbrati subdiacono auream crucem gestante praecedentibus ceroferariis et thuribulo (!) cantent pueri tres versus hymni infrascripti eundo ad maius altare, choro semper repetente primum versum. Quibus finitis officians accepta cruce reverenter de manibus subdiaconi signet populum incipiendo offertorium <i>Protege</i> et pergat in missa, qua finita fiat processio intra parietes ecclesiae ardentibus candelis cantando hymnum.	In festo Inventionis Sanctae Crucis processio fit hoc ordine: absoluto in missae (!) officio ante offertorium <i>Dominus vobiscum</i> et dicto <i>Oremus</i> exeant de sacrario processionaliter umbella obumbrati subdiacono (qui presbyter debet esse) reliquiam Sanctae Crucis gestante praecedentibus ceroferariis et thuribulo duobus pueris cantantibus tres sequentis hymni versus, et procedant ad maius altare choro semper repetente primum versum. Quibus finitis officians accepta reliquia reverenter de manibus subdiaconi, signet populum incipiendo versum: <i>Protege</i> et sic pergat in sacrificio, quo absoluto fiat processio per ecclesiam cantando hymnum sequentem.	In festo Inventionis Sanctissimae Crucis processio fit hoc modo. Absoluto in missae (!) officio (!) ante ofertorium (!) <i>Dominus vobiscum</i> et dicto <i>Oremus</i> exeant de sacrario processionaliter umbella obumbrati subdiacono crucem gestante precedentibus ceroferariis thuribulo et pueris cantantibus hymnum sequentem choro semper primum versum repetente et ad maius altare procedant. Quibus finitis officians (!) accepta cruce reverenter de manibus subdiaconi signet populum incipiendo ofertorium (!) <i>Protege</i> et sic pergat in sacro. Absoluto sacro fiat processio intra parietes ecclesiae cantando hymnum sequentem.	In festo Inventionis Sanctae Crucis fit processio absoluto in missa ante offertorio <i>Dominus vobiscum</i> et dicto <i>Oremus</i> . Exeant de sacrario processionaliter umbella obumbrati subdiacono auream crucem gestante precedentibus ceroferariis et thuribulo cantent alii duo ceroferarii tres versus hymni infrascripti eundo ad maius altare choro semper repetente primum versum. Quibus finitis officians accepta cruce reverenter de manu subdiaconi signans populum incipit <i>Protege</i> . Et pergat in missa. Qua finita fiat processio intra parietes ecclesiae ardentibus candelis (!) cantando hymnum.
II/19	II/15	83	155	89 <sup>v</sup>	80